

О.КОНИСЬКИЙ ПРО ВЧИТЕЛЯ НАРОДНОЇ ШКОЛИ

У статті аналізуються окремі аспекти поглядів О.Кониського на проблеми суспільного становища та підготовки вчителя народної школи другої половини XIX ст.

В статье анализируются отдельные аспекты взглядов А.Конисского на проблемы социального положения и подготовки учителя народной школы второй половины XIX ст.

В умовах переходу на нову структуру і зміст навчання особливо актуальною постає проблема підготовки вчителів нової генерації, нового мислення, здатних вчити і виховувати творчо, неординарно. Ця проблема не може бути вирішена без критичного аналізу і творчого осмислення вітчизняного історико-педагогічного досвіду, зокрема педагогічної спадщини Олександра Яковича Кониського (1836-1900 рр.) – педагога, просвітителя, письменника, громадського діяча, прихильника української національної ідеї.

Починаючи з 1990 року, вивченням окремих аспектів творчості О.Я. Кониського займався Т.П. Демченко, Н.С. Побірченко.

Так, Т.П. Демченко проаналізувала літературну спадщину О.Я.Кониського і висвітлила внесок письменника у Шевченкіану [2, с. 22, с. 41-43].

Н.С. Побірченко дослідила полтавський період життя О.Я.Кониського, зокрема громадсько-політичну діяльність у полтавській Громаді [11], проаналізувала його статті педагогічної тематики у журналі „Основа” [10, с. 69-72], розглянула його внесок у методику викладання української мови та математики [9].

Мета нашої публікації – розглянути суть поглядів О.Кониського на проблеми суспільного становища і підготовки вчителя, висвітлити його вимоги до особистості педагога.

Глибоко розуміючи проблеми педагогічної теорії і практики, вболіваючи за долю зненоленого народу і вчительства, О.Кониський у своїх статтях „Потреба реформи в освіті жіноцтва”, „Увлечення”, „Чотири вечори. (Образки з життя народного вчителя)”, „Вісті з Харкова” та інших публікаціях проаналізував проблеми, пов’язані з підготовкою вчителів для українських шкіл, підвищенням їхньої кваліфікації, покращанням соціального і правового статусу, матеріально-побутових умов життя і праці.

О.Кониський висував до особи вчителя досить високі вимоги. Людина, яка обирає спеціальність учителя, за переконанням О.Кониського, має бути професійно придатна до педагогічної діяльності, що передбачає наявність природних здібностей, нахилів. У цьому зв’язку він наголошував, що не кожна дівчина, не кожна жінка може бути вчителькою від душі, від серця. Тому не слід обирати дану спеціальність тим дівчатам, які дивляться на цю професію, як на будь-яке ремесло, не мають до цього ніякого хисту, а беруться до вчителювання лише заради шматка хліба [3, с. 27]. Учитель повинен бути людиною творчою, вдумливою, непересічною, здатною сприяти розгортанню „дітей у самосвідомі одиниці з вищим почуттям, із ширшими думками і намірами” [14, с. 348].

Вирішальним у підготовці вчителя національної школи О.Кониський вважав національну самовизначення вчителя. Педагог був переконаний, що освіта повинна бути національна, її основою є рідна мова, бо інакше „не велика буде користь народові, а частіше з такої освіти народ і край, замість матеріальної і духовної користі матимуть лихо” [4, с. 23]. „Єдиною спасенною стежкою я вважав і вважаю... освіту і виховання маси і інтелігенції на ґрунті широкого націоналізму і глибокого демократизму, поруч з тим поліпшення економічного побуту маси”, – писав О.Кониський у листі до М.Костомарова [1, с. 177]. Тому вчитель української народної школи має глибоко усвідомити свій патріотичний обов’язок перед нацією і народом за його майбутнє.

Наступна вимога, яку висував О.Кониський до педагога національної школи, – високий рівень загальноосвітньої і фахової підготовки. Ділячись своїми спостереженнями, О.Я. Кониський справедливо критикував рівень підготовки вчителів народних шкіл. Так, у селі Дяковцях Литинського повіту (на Поділлі) учителем був пастух, який літом пас громадську худобу, а зимою вчителював. У селі Вила-Тамашпольська Ямпільського повіту вчителював вивезений з Африки „мурин” – негр! Найбільше по церковних школах учителювало дяків і таких „педагогів”, які закінчували такі самі церковні школи [8, с. 261].

У статті „Вісті з Кам'яця. (Дещо про українське Поділля)” О.Кониський наводить ряд даних: у 1884-1885 рр. на Поділлі вчителями в народних школах були священики (54 особи); псаломщики (325); осіб з освітою, вищою від народних шкіл – 106; з освітою шкіл народних (міністерських і церковних) – 184; без будь-якої освіти – 171 [6, с. 217].

У 1892 р. кваліфікаційний рівень учителів певних категорій практично залишився без змін: у школах Поділля вчителями були: священики – 19 осіб; псаломщики і дякони – 223; особи з вищою освітою – 2; особи з середньою освітою – 160; особи з нижчою освітою – 335; з освітою народних шкіл – 389; без якої-небудь освіти – 183 [там само].

Обґрунтувавши вимоги до вчителя народної школи, педагог указав і певні шляхи їх підготовки. Це, зокрема, створення українських гімназій, заснування університетів для вищої освіти жіноцтва, введення для навчання та викладання української мови [3, с. 27-30].

Крім того, автор висловив думку, яка є актуальною і сьогодні: кількість випускниць учительських семінарій має відповідати реальним потребам шкіл, „щоб часом кандидатки на вчительок не тинялися без притулку без хліба, щоб не вийшло так, як, наприклад у Франції, де на 1 січня 1888 року було без посад 12741 вчителька, а в Парижі на 60 вільних посад учительок зголосилось 4174 кандидатки” [3, с. 28].

Не обминув О.Кониський і такого надзвичайно важливого питання, як правове і матеріальне становище народного вчителя. У статті „Вісті з Кам'яця. (Дещо про українське Поділля)” він на конкретних прикладах проілюстрував злидений матеріальний стан учителів цього регіону: 200-300 руб. на рік одержувало 80% вчителів з середньою освітою і 72% вчителів з початковою, 100-200 руб. – відповідно 15% і 24%, менше 100 руб. – 4% і 3,1%, а зовсім без плати (!) – 2% вчителів із середньою освітою [12, с.215].

В оповіданні „Козарський ланок” О.Кониський змалював стан помешкання, у якому знаходилась сільська школа і квартира вчителя: „Се була стара низенька будівля на дві половини; в одній була школа, та не було тут нічого прилаштованого для школи: троє звичайних маленьких вікон, тих вікон, що тільки влітку не плачуть, вельми мало давали світлу; велика вариста піч займала трохи не третину хати; помосту в хаті нема; земляна долівка походила на шлях з великими вибоями. По стінах від стелі до низу видно були патьоки, в хаті несло цвіллю. Чотири шибки у вікнах були вибиті, дірки позатикані дрантям. У другій половині, де була призначена квартира вчителеві, – було ще гірше! У квартирі дякон птичник був завів, гусей держав” [5, с. 171-172].

О.Кониського обурювало безправне соціальне і юридичне становище народного вчителя, над яким є величезна кількість начальників: „волосний писар, волосний старшина, піп, урядник, становий, декан, ісправник, повітовий маршалок, шкільний інспектор, директор, шкільна рада, мировий посередник, земська управа, архієрей, губернатор, куратор округу” [8, с. 261].

Учитель не мав права на власну думку, волю, переконання; він зобов'язаний був лише проводити урядову політику в галузі освіти і виховання, підкорятись владі. В іншому випадку його переслідували, звільняли з роботи. Цьому питанню присвячені деякі статті та оповідання О.Кониського, надруковані в „Зорі”. Зокрема, у статті „Увлеченія”, автор описував непоодинокі випадки несправедливого ставлення деяких урядових осіб до вчителів, особливо це стосувалось обвинувачень у неблагонадійності. О.Кониський зазначав, що вчителю заборонялось читати книжки, які будь-кому з керівництва здадуться підозрілими. Наприклад, одного із учителів Балтського повіту мало не звільнили з роботи лише за те, що в нього на столі лежали такі книжки, як „Про хвороби”, „Дещо про світ Божий” та „Устав географического общества” [13, с. 2].

Героя однойменної повісті Юрія Горовенка – вчителя гімназії, було зараховано до небезпечних лише тому, що він захищав юного гімназиста Шпаченка, бездоказово звинуваченого у поширенні „крамоли”. Поліційний обшук, супроводжуваний знущанням над правами людини, звільнення з посади, смерть матері, яка не пережила синового горя, позбавлення права давати приватні уроки, а потім висилка в провінційний Глухів під нагляд поліції – таких страждань зазнає Горовенко [6].

В оповіданні „Чотири вечори. (Образки з життя народного вчителя)” О.Кониський змалював учителя сільської школи, якого арештували і посадили у в'язницю тільки за те, що він читав народу такі твори Т.Г. Шевченка, як „Катерина”, „Наймичка” [7].

О.Кониський указував на те, що питання про правову незалежність і матеріальне забезпечення вчителя має бути вирішене в першу чергу. Тільки за умов ґрунтового поліпшення матеріального і правового становища вчителя в школу прийдуть люди з високим кваліфікаційним рівнем, майстри своєї справи, які зможуть плідно працювати у справі навчання і виховання школярів.

О.Кониський був одним з тих педагогів, які започаткували процес формування основ української національної школи. Його ідеї були переглянуті і розвинуті згодом у працях нової

генерації української інтелігенції, зокрема Б.Грінченка, М.Грушевського, С.Русової, Я.Чепіги, І.Ющишина та інших.

Методична спадщина О.Кониського, його ідеї, погляди, рекомендації, статті педагогічного спрямування є скарбницею важливих, цінних думок, націлених на започаткування нової національної школи. Тому зазначені питання потребують подальшого вивчення і наукового аналізу.

Література

1. Возняк Михайло. Лист О.Кониського до М.Драгоманова. Драгоманов у відновленій „Правді”. (З додатком його листів до О.Барвінського й О.Кониського та останнього до нього). – Інститут рукопису, X 14697. – [Арх. зб. „За сто літ”, кн. 6].
2. Демченко Т.П. Нариси з історії Чернігівщини від найдавніших часів до наших днів. – Вип.2. – Культура рідного краю в ХІХ – на поч. ХХ ст. – Чернігів, 1997.
3. Ів-ка. Потреба реформи в освіті жіноцтва // Правда. – 1888. – Випуск І. – Рочник ХІV. – Том І. – Жовтень. – С. 25-29.
4. Кониський О.Я. Жіноча освіта на Україні (допис з України) // Зоря. – 1884. – І (13) лютого. Число 3. – С. 23-24.
5. Кониський О. Козарський ланок (З хроніки одного села на Україні) // Правда. – 1889. – № 10. Жовтень. – С. 10-37; № 11-12. Листопад-грудень. – С. 86-110.
6. Кониський О. Юрій Горovenко. Хроніка з смутного часу // Оповідання. Повість. Поетичні твори. / Упор. М.Л. Гончарук. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 402-510.
7. Красюченко. Чотири вечори (Образки з життя народного учителя) // Зоря. – 1887. – Квітень. – Рочник VII.
8. Одовець Кость. Освіта на Західно-південній Україні // Зоря. – 1887. – Липень. – Рочник VIII. С. 234-236; Серпень. – Рочник VIII. – С. 259-262;
9. Побірченко Н. Громадівці про методику викладання окремих предметів // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1 (26). – С. 126-137. 8)
10. Побірченко Н. Освітні проблеми на сторінках журналу „Основа” // Рідна школа. – 1999. – № 11. – С. 69 – 72.
11. Побірченко Н. Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у другій половині ХІХ на початку ХХ століття: в 2-х кн. – Кн. II: Громади Наддніпрянської України. – К.: Науковий світ, 2000. – 184 с.
12. Подоляк О. І. Вісті з Кам’янця (Дещо про українське Поділля) // Правда. – 1893. – Квітень. Т. XVII. – С. 208-218
13. Эзоп Ермолай. Увлеченія // Заря. – 1880. – № 20. – 25 ноября. – С. 2-7
14. Яковенко Микола. Вісті з Харкова // Правда. – 1892. – Червень. – Т. XIII. – С. 348-351.

УДК37(09):37.018.1

Малиневська В.М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

В статті висвітлені питання